

گونه‌شناسی مصادیق رزق در دعا‌های اهل بیت علیهم‌السلام با محوریت کتاب «موسوعة الادعية»

عبد الله بختیار^۱

احسان پوردوانی^۲

مسعود محمدی^۳

چکیده

رزق و روزی از بنیادی‌ترین نیازهای انسان در همه مراحل زندگی است. شناخت ابعاد این نیاز و درخواست آن از خداوند متعال، نشانه‌ای از عبودیت و کمال مؤمنان به شمار می‌رود. قرآن کریم و سنت معصومان علیهم‌السلام به عنوان دو منبع غنی و معتبر، مصادیق گوناگون رزق را تبیین کرده‌اند. شناسایی این مصادیق از زبان امامان علیهم‌السلام، گامی در مسیر بندگی و زیست مؤمنانه است. بررسی روایات اهل بیت علیهم‌السلام نشان می‌دهد که ایشان، رزق را در معنایی گسترده به کار برده‌اند و طیف گسترده‌ای از نعمت‌های مادی و معنوی را مشمول آن دانسته‌اند. هدف این پژوهش، شناسایی و معرفی انواع مصادیق رزق در دعا‌های اهل بیت علیهم‌السلام است. این تحقیق با روش کتابخانه‌ای و با جست‌وجوی واژگان کلیدی همچون «ارزقنی»، «ارزقنا» و مشتقات آنها انجام شده است. تمرکز پژوهش بر کتاب «موسوعة الادعية» به عنوان یکی از جامع‌ترین مجموعه‌هایی است که دعا‌های امامان معصوم علیهم‌السلام را گردآوری کرده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که مصادیق رزق در دو دسته کلی جای می‌گیرند: نخست، رزق مادی، شامل نیازهای ملموس زندگی. دوم، رزق معنوی، شامل نعمت‌های غیر مادی همچون علم، تقوا، صبر و سایر فضایل اخلاقی. نتایج پژوهش حاکی از آن است که بیش از ۷۰ درصد مصادیق رزق، به رزق‌های معنوی اختصاص دارد. این آمار نشان از نگاه تعالی‌بخش اهل بیت علیهم‌السلام به نیازهای انسانی دارد؛ همچنین دعا‌های رزق، شامل نیازهای پایه، نیازهای اجتماعی و نیازهای متعالی است که هر کدام بیانگر شاخصه‌های زیست مؤمنانه است.

۱. دانش آموخته سطح سه مرکز تخصصی حدیث حوزه علمیه قم.

۲. عضو انجمن حدیث حوزه، قم.

۳. دانشجوی دکتری قرآن و حدیث، میبد.

واژگان کلیدی

رزق مادی، رزق معنوی، درخواست رزق، مضامین دعا، معارف حدیث

پیش‌گفتار

رزق و روزی یکی از فراگیرترین دغدغه‌های بشر است. انسان در هر لحظه به رزق نیاز دارد و برای به دست آوردن آن تلاش می‌کند. خداوند متعال در آیات متعدّد، صفت رزاقیت خود را یادآور شده و روزی همه مخلوقات را بر عهده گرفته است.^۴ بیشتر مردم، رزق را تنها در امور مادی می‌بینند و از مصادیق معنوی آن غافل می‌مانند. این در حالی است که قرآن و روایات، بر اهمّیت این گونه از رزق، تأکید فراوان دارند. اولیای الهی نیز در دعا‌های خود به طور گسترده به درخواست رزق‌های معنوی پرداخته‌اند. امامان معصوم علیهم‌السلام با بیان مصادیق گوناگون رزق، از یکسو دیگران را به تنوّع اِرْزاق الهی آشنا کرده‌اند و از سوی دیگر با تأکید بر رزق‌های معنوی، سطح خواسته‌های انسان را ارتقا داده‌اند. آنها همچنین به دیگران آموخته‌اند که همه انواع رزق از طرف خداست و بندگان باید آنها را با فروتنی از درگاه الهی درخواست کنند.

با توجّه به اهمّیت موضوع، باید راه‌های جلب رزق را از نگاه قرآن و سنت شناخت و گونه‌های مختلف آن را معرفی کرد. آگاهی از تنوّع این گونه‌ها، به انسان کمک می‌کند تا بداند در هر شرایطی امکان درخواست روزی از خداوند وجود دارد و رزق، به اموری محدود خلاصه نمی‌شود. این نگاشته، در پی پاسخ به این پرسش است که گونه‌های مختلف رزق الهی در سخن امامان معصوم علیهم‌السلام چگونه قابل دسته‌بندی است؟

درباره موضوع رزق، مقالات متعدّدی نوشته شده است؛ از جمله:

- «بررسی معناشناختی کاربرد مفهوم رزق در قرآن کریم» از اصغر هادوی و همکاران در مجله پژوهش‌های زبان‌شناختی قرآن، شماره دوم. در این مقاله، روابط مفهومی رزق با دیگر مفاهیم هم‌نشین و جانشین در قرآن کریم، تحلیل شده است.
- «رزق و روزی در قرآن و روایات» از احمد جدیدی در مجله پژوهشنامه معارف قرآنی، شماره دوم. در این مقاله از نقش انسان در کسب روزی، مقدّر شدن آن از سوی خداوند و عوامل گسترش و محدودیت رزق، بحث شده است.

- «مفهوم شناسی رزق معنوی در قرآن با محوریت حضرت موسی و نوح علیهما السلام» از محمد رضا حاجی اسماعیلی در مجله قرآنی کوثر، شماره ۳۹. در این مقاله، دیدگاه قرآن درباره رزق معنوی و انواع مصادیق آن بررسی و تبیین می‌شود.

هیچ‌یک از این پژوهش‌ها به گونه‌شناسی رزق در دعا‌های اهل بیت علیهم السلام نپرداخته‌اند. پژوهش حاضر از نوع کتابخانه‌ای و با تمرکز بر کتاب «موسوعة الادعية» نگاشته شده است. دستاورد آن، نشان دادن فراوانی انواع رزق‌های الهی و گونه‌شناسی آنهاست.

کتاب موسوعة الادعية تألیف جواد قیومی اصفهانی است که در شش جلد و با موضوع‌بندی منظم منتشر شده است. جلد اول این کتاب شامل ادعیه قرآنی و ادعیه پیامبر اکرم ﷺ، جلد دوم، ادعیه امیر المؤمنین و حضرت زهراء علیهما السلام، جلد سوم، ادعیه امام حسن تا امام باقر علیهما السلام، جلد چهارم ادعیه امام صادق علیهما السلام، جلد پنجم ادعیه امام کاظم تا امام دوازدهم علیهما السلام و جلد ششم، زیارت‌نامه‌های مأثوره را شامل می‌شود. شیوه گزینش عبارات از این کتاب، بر اساس کاربرد ماده رزق و مشتقات آن است؛ بنابراین دیگر واژگان هم‌معنا با رزق، استفاده نشده و از دایره این تحقیق خارج‌اند.

رزق در اصل به معنای عطا و بخششی است که در زمانی معین انجام شود. سپس کاربرد آن گسترش یافته و قید زمان از آن برداشته شده است؛ از این رو به هرگونه عطا و بخششی، رزق گفته می‌شود.^۵ به عبارت دیگر، هر آن‌چه قابل بهره‌برداری باشد، رزق نامیده می‌شود.^۶ بر اساس آیات قرآن کریم، خداوند همه نعمت‌های زمین را برای انسان‌ها آفریده،^۷ مگر آن‌چه با دلیل شرعی از جواز انتفاع خارج شده باشد.

روزی را می‌توان به از جهات گوناگون دسته‌بندی کرد؛ از جمله ارزاق دنیوی که همان بهره‌مندی انسان از نعمت‌های دنیوی است؛ همچنین رزق‌های اخروی یا همان میوه‌های بهشتی، نوشیدنی‌ها، هم‌نشینی با صالحان و امامان؛ گروه سوم، رزق معنوی است یعنی قرآن، نبوت، شهادت و مانند اینها.

الف) رزق‌های مادی

انسان‌ها از آغاز شکل‌گیری نطفه تا تولد و قدم نهادن در دنیا مشمول شرایط و ضوابط این زیستگاه مادی هستند. احتیاج به اسباب خوردن، آشامیدن، پوشیدن، آرمیدن و ... اموری است که انسان ناگزیر

۵. «الراء و الزاء و القاف اصیلٌ واحدٌ یدلُّ علی غطاءٍ لوقت، ثم یحملُ علیه غیر الموقوف»؛ معجم مقاییس اللغة، ج ۲، ص ۳۸۸.

۶. «الرَّزَقُ: ما یَنْتَفَعُ به و الجمع الارزاق»؛ الصحاح، ج ۴، ص ۱۴۸۱.

۷. الفروق فی اللغة، ص ۱۶۱.

از برطرف کردن آنهاست. این ارزاق مادی، می‌توانند وسیله‌های بهتر زیستن و تقرب جستن به خداوند باشند. سزاوار است مؤمن علاوه بر درخواست کردن آنها، در شکرگزاری این نعمات نیز کوشا باشد. در قرآن کریم اشاراتی به موضوع رزق و دعاهای پیامبران در این زمینه شده است.^۸ مثلاً حضرت ابراهیم (علیه‌السلام) در دعایی برای ذریه خود، ارزاق مادی را از خدا درخواست می‌کند.^۹

بر اساس آیات و روایات، آسمان منشأ نزول رزق و برکات الهی است. منظور از برکات آسمان و زمین، بارانی است که زمین را سیراب کند، درخت‌ها را به ثمر بنشانند، زراعت و گیاهان سبز شوند، چاه‌ها و رودها پُرآب شوند و این باران، نافع باشد و شیرین و گوارا، نه مضر و سیل‌آسا که سبب ویرانی و آسیب گردد.^{۱۰}

امام صادق (علیه‌السلام) در قالب دعا برکات آسمان و زمین را منشأ رزق‌های دیگر معرفی کرده‌اند:

فَأَنْزَلَ عَلَيَّ وَ عَلَى أَهْلِ بَيْتِي مِنْ بَرَكَاتِ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ رِزْقًا
حَلَالًا طَيِّبًا وَاسِعًا تُغْنِينِي بِهِ عَنْ جَمِيعِ خَلْقِكَ.^{۱۱}

پس بر من و اهل بیتم از برکت آسمان‌ها و زمین، رزق حلال، پاکیزه و گسترده نازل کن؛ مرا بی‌نیاز کن به وسیله آن از تمام مخلوقات.

برکات آسمان و زمین، زمانی به صورت کامل آشکار خواهد شد که حضرت مهدی (علیه‌السلام) ظهور کند و ظلم را از میان برداشته و عدالت را در عالم برقرار سازد.^{۱۲}
دین اسلام به دنیا نیز مانند آخرت اهمیت داده^{۱۳} و برنامه جامعی برای مؤمنان دارد. از این رو حجم زیادی از دعاهای رزق درباره ارزاق دنیوی است.

۸. دعای حضرت عیسی (علیه‌السلام) جهت نزول مائده آسمانی: قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِأَوَّلِنَا وَ آخِرِنَا وَ آيَةً مِنْكَ وَ ارْزُقْنَا وَ أَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ. (المائدة، ۱۱۴) عیسی بن مریم عرض کرد: خداوند! پروردگارا! از آسمان مائده‌ای بر ما بفرست! تا برای اول و آخر ما عیدی باشد و نشانه‌ای از تو؛ و به ما روزی ده! تو بهترین روزی دهنده‌ای.

۹. رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بُوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفْئِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ وَ ارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ. (ابراهيم، ۳۷) پروردگارا! من بعضی از فرزندانم را در سرزمین بی‌آب و علفی، در کنار خانه‌ای که حرم توست، ساکن ساختم تا نماز را برپا دارند؛ تو دل‌های گروهی از مردم را متوجه آنها ساز و از ثمرات به آنها روزی ده؛ شاید آنان شکر تو را به جای آورند. همچنین: قَالَ اِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا وَ ارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ آمَنَ مِنْهُمْ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ. (البقرة، ۱۲۶) ابراهیم عرض کرد: پروردگارا! این سرزمین را شهر امنی قرار ده! و اهل آن را آنها که به خدا و روز بازپسین، ایمان آورده‌اند از ثمرات گوناگون روزی ده.

۱۰. اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ ارْزُقْنَا مِنْ بَرَكَاتِ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ أَنْكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ. (الصحيفة السجادية، ص ۹۲)

۱۱. من لا يحضره الفقيه، ج ۱، ص ۱۹۹.

۱۲. الغيبة، ص ۱۸۸.

۱۳. عوالی اللآلی، ج ۱، ص ۶۶.

۱. خوردنی‌ها و آشامیدنی‌ها

در بسیاری از دعاها به طعام و شراب به عنوان ملموس‌ترین مصداق رزق اشاره شده است. این متون به صورت عام و با الفاظ طعام، شراب و ...، و یا به صورت خاص و با تعبیر لبن، لحم و ... آمده است. به عنوان نمونه، امام صادق (ع) در بیانی به پیشگاه الهی عرضه داشتند:

أَسْأَلُكَ أَنْ تَرْزُقَنِي مِنْ فَضْلِكَ رِزْقاً وَاسِعاً طَيِّباً حَلَالاً تَسْوِقُهُ إِلَيَّ بِحَوْلِكَ وَقُوَّتِكَ وَأَنَا خَائِفُضٌ فِي عَافِيَتِكَ.^{۱۴}

خداوندا از تو می‌خواهم که از فضلت، رزق گسترده و پاکیزه و حلال به من بدهی، آن را به حول و قوه‌ات به سوی من روانه کنی در حالی که من در عافیت باشم.

همچنین ایشان در بیانی دیگر چنین آورده‌اند:

اَللّٰهُمَّ اَوْسِعْ عَلَيَّ مِنْ رِزْقِكَ الْحَلَالِ.^{۱۵}

خداوندا، روزی حلال را بر من وسعت بده.

پیامبر (ص) نیز هنگامی که غذا و یا نوشیدنی میل می‌کردند، در پایان به درگاه الهی عرضه می‌داشتند:

اَللّٰهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِيهِ وَارْزُقْنَا خَيْرًا مِنْهُ.^{۱۶}

خداوندا، برای ما برکت در او قرار بده و بهتر از آن را روزی ما گردان.

در روایات امامان معصوم (ع) لذت و منفعت بردن از طعام و چشیدن حلاوت و نیز رفع اذیت آن، خود، از مصادیق رزق شمرده شده است:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي رَزَقَنِي لَذَّةَ طَعَامِي وَمَنْفَعَتَهُ وَامَاطَ عَنِّي اَذَاهُ.^{۱۷}

سپاس خدا را که گوارایی خوراک و منفعتش را به من چشاند و پلیدی‌اش را از من دور کرد.

۱۴. الکافی، ج ۳، ص ۴۷۶.
۱۵. الکافی، ج ۲، ص ۴۸۵.
۱۶. عیون اخبار الرضا (ع)، ج ۲، ص ۳۹.
۱۷. الجعفریات، ص ۲۹.

حضرت صادق (علیه‌السلام) در عبارتی جامع، چشیدن شیرینی نعمت را از خداوند درخواست کرده است:

اَللّٰهُمَّ ارْزُقْنِيْ حَلَاوَةَ نِعَمَتِكَ.^{۱۸}

خداوندا، شیرینی نعمت را به من بچشان.

امام باقر (علیه‌السلام) به شخصی که از خداوند روزی حلال درخواست می‌کرد، فرمودند:

روزی حلال، خوراک پیامبران است. پس تو از خداوند روزی حلال و گسترده و طیب درخواست نما.^{۱۹}

منظور از روزی حلال در این حدیث، همان حلیت در واقع امر است که انبیا و اوصیا به آن ممتاز گشته‌اند. آن چه نسبت به روزی مؤمنان سفارش شده، اکتفا نمودن به ظواهر شرعی و حلیت متعارف است.

۲. بهیمه الانعام (شتر، گاو، گوسفند)

از مجموع آیاتی که درباره بهیمه الانعام^{۲۰} در قرآن کریم آمده، می‌توان نتیجه گرفت مراد از کلمه انعام، گوسفند، گاو و شتر است.^{۲۱}

امام باقر (علیه‌السلام) نیز ضمن دعایی در عید قربان، جهت شکرگزاری برای انجام قربانی که از انعام ثلاثه است، فرمودند:

اَللّٰهُ اَكْبَرُ عَلٰی مَا رَزَقَنَا مِنْ بَهِيمَةِ الْاَنْعَامِ.^{۲۲}

بزرگی از آن خدایی است که بهائم را روزی ما گرداند.

۱۸. النوادر، ص ۱۶۱.

۱۹. الکافی، ج ۲، ص ۵۵۲.

۲۰. الحج، ۲۸ و ۳۴؛ المائدة، ۱.

۲۱. زَيْنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ ... مِنَ الذَّهَبِ وَ الْفِضَّةِ وَ الْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَ الْاَنْعَامِ وَ الْحَرْثِ. (آل عمران، ۱۴) محبت امور مادی، از ... طلا و نقره و اسب‌های ممتاز و چهارپایان و زراعت، در نظر مردم جلوه داده شده است. در اینجا خیل (به معنی اسبان) از انعام جدا ذکر شده است. همچنین: وَ الْاَنْعَامُ خَلَقَهَا لَكُمْ فِيْهَا دِفْءٌ وَ مَنَافِعٌ ... وَ الْخَيْلَ وَ الْبِغَالَ وَ الْحَمِيْرَ لِتَرْكَبُوْهَا وَ زِينَةً. (النحل، ۵ - ۸) چهارپایان را آفرید در حالی که در آنها برای شما وسیله پوشش و منافع دیگری است ... و همچنین اسب‌ها و استرها و الاغ‌ها را آفرید تا بر آنها سوار شوید و زینت شما باشد.

۲۲. الکافی، ج ۴، ص ۴۸۹.

۳. لباس

لباس برای پوشاندن بدن و حفظ آن از سرما و گرما و آلودگی و مایه آبرو و آراستگی انسان است. در منابع دینی درباره آداب و کیفیت لباس، روایات فراوانی وجود دارد.^{۲۳} مرحوم کلینی در کتاب کافی در بابی با عنوان «باب اللباس»^{۲۴} شانزده روایت آورده است. از مهم‌ترین و جامع‌ترین این احادیث می‌توان به دعای زین‌العابدین علیه السلام به نقل از امیر المؤمنین علیه السلام اشاره کرد:

أَحْمَدُ لِلَّهِ الَّذِي رَزَقَنِي مِنَ الرِّيشِ مَا أَتَجَمَّلُ بِهِ فِي النَّاسِ وَأُؤَدِّي فِيهِ
فَرِيضَتِي وَأَسْتُرُ بِهِ عَوْرَتِي.^{۲۵}

سپاس خدایی را که به من لباس را روزی داد تا به وسیله آن خود را
زینت دهم و عورتم را بپوشانم.

سه ویژگی مهم در این دعا برای لباس ذکر شده که عبارتند از: آراستگی، مناسب انجام اعمال
عبادی، پوشاننده بودن اندام بدن. شایسته است همان‌گونه که امامان علیهم السلام بیان فرمودند، لباس به
عنوان رزقی از جانب خداوند متعال، نگریسته شده و شکر آن به جا آورده شود.

۴. فرزند، همسر و خانه

یکی از مصادیق رزق مادی در دنیا که موجب راحتی و زمینه‌ساز اجر اخروی است، زن خوب،
فرزند صالح و منزل وسیع است. امام کاظم علیه السلام ضمن دعایی در حق یکی از اصحاب، از خداوند
متعال درخواست کردند:

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ، وَارْزُقْ حَمَّادَ بْنَ عِيسَى دَارًا وَزَوْجَةً
وَ وَلَدًا.^{۲۶}

خداوندا بر محمد و آل محمد درود فرست و به حماد بن عیسی، خانه و
همسر و فرزند روزی بده.

در دعایی دیگر، تولد حضرت یحیی، رزقی برای پدرش حضرت زکریا علیه السلام شمرده شده است:

يَا رَازِقَ زَكَرِيَّا يَحْيَى عَلَى الْكَبَرِ بَعْدَ الْاِيَّاسِ.^{۲۷}

۲۳. مکارم الاخلاق، ص ۱۰۳ و ۱۱۵ و ۱۲۰.

۲۴. الکافی، ج ۶، ص ۴۴۱.

۲۵. الامالی للطوسی، ص ۳۶۵.

۲۶. قرب الاسناد، ص ۳۱۰.

۲۷. الامان من اخطار الاسفار و الازمان، ص ۶۴۰.

ای روزی‌کننده یحیی به زکریا در پیری پس از ناامیدی.
در دعاها، درخواست فرزند صالح و ویژگی‌های او ذکر شده است:

قال الباقر علیه‌السلام: إِذَا أَرَدْتَ الْوَلَدَ فَقُلْ عِنْدَ الْجَمَاعِ: اَللّٰهُمَّ ارْزُقْنِيْ وَلَدًا
وَاجْعَلْهُ تَقِيًّا لَيْسَ فِيْ خَلْقِهِ زِيَادَةٌ وَ لَا نُقْصَانٌ وَ اجْعَلْ عَاقِبَتَهُ اِلَى خَيْرٍ. ۲۸

امام باقر علیه‌السلام فرمود: هرگاه خواستی فرزنددار شوی، هنگام نزدیکی بگو:
خداوندا، مرا فرزندی روزی کن و او را باتقوا قرار بده، در خلقتش کم و
زیادی نباشد و او را عاقبت به خیر گردان.

به راستی همسر مناسب و صالحه در سرنوشت انسان، همچنین در آسایش زندگی انسان در دنیا
تأثیر بسیاری دارد. از این رو درخواست همسر خوب با ویژگی‌های مناسب، یکی از مهم‌ترین
خواسته‌های مؤمن به شمار می‌آید. ویژگی‌های همسر مناسب در دعایی از امیر المؤمنین علیه‌السلام چنین
شمرده شده است:

اَللّٰهُمَّ ارْزُقْنِيْ زَوْجَةً وَدُودًا وَلَوْ دَأَّ شَكُورًا غَيْرًا اِنْ اَحْسَنْتُ شَكَرْتُ
وَ اِنْ اَسَاؤْتُ غَفَرْتُ وَ اِنْ ذَكَرْتُ اللهَ تَعَالٰى اَعَانَتْ وَ اِنْ نَسِيتُ ذَكَرْتُ. ۲۹

خداوندا، همسری بسیار مهربان، فرزندآور، شکرگزار، غیرتمند روزی من
گردان که اگر خوبی کنم از من تشکر کند و اگر بدی کردم مرا ببخشد و
اگر خدا را یاد کردم مرا یاری کند و اگر خدا را فراموش کردم به من یادآوری
کند.

ب) رزق‌های معنوی

وجود این نوع رزق، به انسان، مفهومی واقعی می‌بخشد و با انجام اعمال نیک، مثل عمل به
واجبات و مستحبات به دست می‌آید. هر انسانی که به دنبال رزق معنوی برود و برای به دست آوردن
آن تلاش کند می‌تواند در سرای آخرت در بهشت برین برای خود مکانی مهیا کند؛ هر دو نوع رزق
مادی و معنوی را می‌توان در فرمایش امیر المؤمنین علی علیه‌السلام یافت که می‌فرمایند:

روزی دو قسم است، یکی آنکه تو آن را می‌جویی و دیگر آنکه او
تو را می‌جوید. ۳۰

۲۸. الکافی، ج ۶، ص ۱۰.

۲۹. الجعفریات (الاشعنیات)، ص ۱۰۹.

۳۰. نهج البلاغة، حکمت ۴۳۱.

۱. رزق‌های معنوی مرتبط با خداوند متعال و معصومان علیهم‌السلام

این قسم از رزق را می‌توان متعالی‌ترین نوع رزق نامید؛ زیرا فقط انسان‌های دارای معرفت بالا به ارزش و اهمیت آن واقف و طالب‌اند.

یکم. محبت خداوند و اولیاء الله

رزقی بهتر و بالاتر از محبت خدا و اولیائش وجود ندارد؛ به‌گونه‌ای که نشانه خالص بودن ایمان انسان این است که خداوند متعال را از همه دارایی‌ها از جمله خویشاوندان و اموال خود بیشتر دوست داشته باشد.^{۳۱} خداوند متعال در قرآن کریم کسانی که محبت خویشاوندان و امکانات مادی را بر محبت خدا و رسولش ترجیح داده‌اند فاسق شمرده است.^{۳۲} پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم فرمودند:

اگر خداوند متعال محبت اهل بیت مرا روزی کسی کند، به تمام خیر دنیا و آخرت رسیده است؛ بنابراین هیچ کسی تردید نکند که او در بهشت الهی است.^{۳۳}

در دعایی چنین آمده است:

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰی مُحَمَّدٍ وَ اٰلِ مُحَمَّدٍ وَ اٰمِنٌ عَلٰی بِذَلِكِ وَ ارْزُقْنِيْ حُبَّكَ
وَ حُبَّ كُلِّ مَنْ اَحَبَّكَ وَ حُبَّ كُلِّ عَمَلٍ يُقَرِّبُنِيْ اِلَى حُبِّكَ.^{۳۴}

خداوند بر محمد و خاندانش درود فرست و به واسطه آن بر من منت گذار و دوستی خودت و هر کسی که تو را دوست دارد و دوستی هر عملی که مرا به محبت نزدیک می‌کند را روزی من گردان.

دوم. ریختن خون دشمنان خدا

یاری کردن حق و دین خدا با جانبازی و ریختن خون دشمنان خدا از والاترین نشانه‌های ایمان به خداوند است. این توفیق فقط نصیب کسانی می‌گردد که خداوند، این روزی را نصیب آنها کند. جهاد و جنگ در راه خدا در اسلام جایگاه مهمی دارد و از عباداتی به حساب می‌آید که ثواب فراوانی برای آن قرار داده شده است.^{۳۵} امام سجاده علیه‌السلام از خدا درخواست می‌کنند:

۳۱. فلاح السائل و نجاح المسائل، ص ۱۰۱.

۳۲. التوبة، ۲۴.

۳۳. الخصال، ج ۲، ص ۵۱۵.

۳۴. مصباح المتهجد و سلاح المتعبد، ج ۱، ص ۷۲.

۳۵. وسائل الشیعة، ج ۱۱، ص ۹ - ۱۷.

وَ ارْزُقْنِي سَفَكَ دِمَاءِ الْمُشْرِكِينَ وَ النَّاكِثِينَ وَ الْقَاسِطِينَ وَ الْمَارِقِينَ وَ
الْفَاسِقِينَ [وَ النَّابِذِينَ] وَ الْكَافِرِينَ وَ الْمُبْدِلِينَ.^{۳۶}

خداوندا ریختن خون مشرکان و پیمان‌شکنان و ستمکاران و از دین
بیرون‌رفتگان و فاسقان و کافران و تبدیل‌کنندگان دینت را روزی من
گردان.

سوم. یاری خدا و معصومان (علیهم‌السلام) در برابر دشمنان

یکی از وعده‌های خداوند به مؤمنان، یاری آنها در شرایط دشوار زندگی است، البته به شرط آنکه
آنان نیز یاری‌دهنده دین خدا باشند:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَنْصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ وَ يُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ.^{۳۷}

ای کسانی که ایمان آورده‌اید! اگر آیین خدا را یاری کنید، شما را یاری
می‌کند و گام‌هایتان را استوار می‌دارد.

همان‌گونه که در جنگ بدر با نصرت خود تعداد کمی از مؤمنان را بر تعداد زیاد مشرکان پیروز
گرداند.^{۳۸} نصرت ائمه (علیهم‌السلام) هم در واقع یاری خداوند متعال است. امام صادق (علیه‌السلام) به درگاه الهی عرضه
داشتند:

اَللّٰهُمَّ ارْزُقْنِيْ نَصْرَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ تَبْنِيْ عَلٰى اَمْرِهِمْ.^{۳۹}

خداوندا یاری کردن خاندان محمد را روزی من گردان و مرا بر راه ایشان
ثابت‌قدم بدار.

و در جای دیگری چنین آوردند:

... اَنْ تَرَزُقَنِيْ ... النَّصْرَ عَلٰى الْاَعْدَاءِ.^{۴۰}

روزی من گردان انتقام گرفتن از دشمنان را.

۳۶. اقبال الاعمال، ج ۱، ص ۱۹۳.

۳۷. محمد، ۷.

۳۸. آل عمران، ۱۲۳.

۳۹. مصباح المتهجد و سلاح المتعبد، ج ۱، ص ۱۳۱.

۴۰. مهج الدعوات و منهج العبادات، ص ۲۴۱.

همچنین از خداوند درخواست کردند:

وَ ارْزُقْنِي نَصْرَهُمْ.^{۴۱}

روزی من گردان یاری کردن ایشان را.

چهارم. برائت از دشمنان اهل بیت علیهم السلام

تبری از دشمنان خدا و اهل بیت علیهم السلام از ضروریات اسلام بوده و در روایات، تأکید بسیاری بر آن شده است. امام رضا علیه السلام فرمودند:

کمال دین در ولایت ما و بیزاری از دشمنان ماست.^{۴۲}

همچنین امام صادق علیه السلام فرمودند:

دروغ می گوید کسی که ادعای محبت ما را می کند ولی از دشمنان ما بیزاری نمی جوید.^{۴۳}

در فرازی از زیارت شریف عاشورا از لسان امام باقر علیه السلام می خوانیم:

وَرَزَقَنِي الْبَرَاءَةَ مِنْ أَعْدَائِكُمْ أَنْ يَجْعَلَنِي مَعَكُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ.^{۴۴}

و روزی من گرداند بیزاری جستن از دشمنان شما، قرار دهد مرا با شما در دنیا و آخرت.

پنجم. خون خواهی معصومان در رکاب حضرت مهدی عجل الله فرجه الشريف

یکی از خواسته های منتظران ظهور حضرت مهدی علیه السلام خون خواهی ائمه اطهار علیهم السلام به ویژه امام حسین علیه السلام و شهادت در رکاب حضرتش می باشد. این درخواست در دعاها و زیارت های مختلف تکرار شده است. در فرازی از زیارت عاشورا از زبان امام باقر علیه السلام می خوانیم:

... أَنْ يَرْزُقَنِي طَلَبَ ثَارِكُمْ مَعَ إِمَامٍ مَهْدِيٍّ.^{۴۵}

روزی من گرداند خونخواهی شمارا به همراه امام مهدی.

۴۱. مصباح المتهجد و سلاح المتعبّد، ج ۱، ص ۲۲۶.

۴۲. السرائر الحاوی لتحرير الفتاوی، ج ۳، ص ۶۴۰.

۴۳. السرائر الحاوی لتحرير الفتاوی، ج ۳، ص ۶۴۰.

۴۴. کامل الزیارات، ص ۱۷۷.

۴۵. کامل الزیارات، ص ۱۷۷.

ششم. اطاعت از خدا و پیامبر و عمل به کلام الله

خداوند متعال در آیات مختلف قرآن مردم را به اطاعت از خود، پیامبر و ائمه علیهم‌السلام دعوت می‌کند. عمل به کلام الله نیز همان اطاعت از خدا و رسول الله می‌باشد:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ.^{۴۶}

بر اساس این آیه، می‌توان درخواست اطاعت را در دعاها گنجانده همان‌گونه که در این دعا آمده است:

اَللّٰهُمَّ ارْزُقْنَا تَوْفِيقَ الطَّاعَةِ وَ بُعْدَ الْمَعْصِيَةِ وَ صِدْقَ النَّيِّ وَ عِرْفَانَ الْحُرْمَةِ.^{۴۷}

خداوندا، توفیق طاعت و دوری از معصیت و صداقت در نیت و شناخت حرمت‌ها را روزی ما گردان.

هفتم. شهادت در راه خدا

شهادت در راه خدا بهترین^{۴۸} و سرافرازترین^{۴۹} مرگ‌ها و بالاترین نیکی‌هاست که چیزی بالاتر از آن وجود ندارد.^{۵۰}

امیر المؤمنین علیه‌السلام برای برخی از یاران خود این‌گونه درخواست شهادت می‌کردند:

اَللّٰهُمَّ ارْزُقْهُ الشَّهَادَةَ فِي سَبِيلِكَ وَ الْمُرَافَقَةَ لِنَبِيِّكَ.^{۵۱}

خداوندا، شهادت در راهت و همراهی با پیامبرت را روزی او گردان.

۴۶. النساء، ۵۹ و آیات دیگر مانند: آل عمران، ۳۲ و ۱۳۲؛ الانفال، ۱.

۴۷. البلد الامین و الدرع الحصین، ص ۳۴۹.

۴۸. الامالی، ص ۱۶۹.

۴۹. وقعة صفین، ص ۳۱۰.

۵۰. الکافی، ج ۲، ص ۳۴۸.

۵۱. وقعة صفین، ص ۱۱۲.

هشتم. زیارت قبر پیامبر اکرم و اهل بیت علیهم‌السلام، شفاعت آنان و حشر با ایشان

بر اساس تعالیم اسلامی، زیارت قبور انبیا و اوصیای الهی جزو بالاترین عبادات خداوند بوده و دارای آثار و برکات فراوانی است.^{۵۲} همچنین طلب شفاعت و حشر با معصومان علیهم‌السلام از بالاترین خواسته‌هاست. امام سجاده علی علیه‌السلام در دعای خویش عرضه داشتند:

وَ ارْزُقْنِي زِيَارَةَ قَبْرِ نَبِيِّكَ صَلَوَاتُكَ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ الْأَئِمَّةِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ.^{۵۳}

و روزی من گردان زیارت قبر پیامبرت و ائمه علیهم‌السلام.

و در جایی دیگر، این‌گونه درخواست کردند:

وَ ارْزُقْنَا ... زِيَارَةَ قَبْرِ نَبِيِّكَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَ مَشَاهِدِ الْأَئِمَّةِ مِنْ بَعْدِهِ مِنْ أَهْلِ بَيْتِهِ وَ أَحْشُرْنَا فِي زُمْرَتِهِمْ وَ اجْعَلْنَا مِنْ شِيعَتِهِمْ وَ وَقِّفْنَا لِطَاعَتِهِمْ.^{۵۴}

و روزی ما گردان زیارت قبر پیامبرت و قبور امامان پس از ایشان از اهل بیتش را و محشور گردان ما را در میان ایشان و ما را از شیعیان ایشان قرار ده و ما را به اطاعت ایشان موفق بدار.

امام باقر علی علیه‌السلام در زیارت عاشورا درخواست شفاعت را این‌طور مطرح کردند:

اَللّٰهُمَّ ارْزُقْنِي شَفَاعَةَ الْحُسَيْنِ يَوْمَ الْوُرُودِ.^{۵۵}

خداوند، شفاعت امام حسین در روز ورود را روزی من گردان.

۵۲. المصباح (جَنَّةُ الْإِيمَانِ الْوَاقِيَّةُ)، ص ۵۹۳.

۵۳. اقبال الاعمال، ج ۱، ص ۷۰.

۵۴. اقبال الاعمال، ج ۱، ص ۲۴۶.

۵۵. کامل الزیارات، ص ۱۷۹. همچنین برای موارد بیشتر ن. ک: الامان من اخطار الاسفار و الازمان، ص ۱۰۶، المصباح (جَنَّةُ الْإِيمَانِ الْوَاقِيَّةُ)، ص ۱۳۲؛ ثواب الاعمال و عقاب الاعمال، ص ۱۵۶.

همچنین امام هادی علیه‌السلام از خداوند متعال درخواست کردند:

اللَّهُمَّ ارْزُقْنِي مُرَافَقَةَ النَّبِيِّ وَ أَهْلِ بَيْتِهِ عَلَيْهِ وَ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ فِي
الدَّرَجَاتِ الْعُلَى فِي الْجَنَّةِ.^{۵۶}

خداوندا، همراهی پیامبر و خاندان ایشان را در درجات بالای بهشت
روزی من گردان.

در دعای دیگری آمده است:

وَ ارْزُقْنِي مُرَافَقَةَ النَّبِيِّينَ وَ الصَّادِقِينَ وَ الشُّهَدَاءِ وَ الصَّالِحِينَ.^{۵۷}

و روزی من گردان همراهی پیامبران و راست‌گویان و شهیدان و
صالحان را.

همچنین در دعایی این‌گونه درخواست شده است:

وَ ارْزُقْنَا مُرَافَقَتَهُ وَ سَابِقَتَهُ.^{۵۸}

و روزی ما گردان همراهی با او و الگوگیری از سیره و سابقه‌اش را.

۲. رزق‌های معنوی عبادی

عبادت‌های فراوانی در شرع وجود دارد که برخی از آنها به عنوان رزق الهی در کلام معصومان علیهم‌السلام مطرح شده است. این امر حاکی از اهمیت ویژه این نوع از عبادات است.

یکم. حج

حج یکی از مهم‌ترین شعائر اسلام است.^{۵۹} پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم در روایتی نسبت به اهمیت این فریضه الهی و نهی از به تأخیر انداختن آن به امیر المؤمنین علیه‌السلام فرمودند:

يَا عَلِيُّ، مَنْ سَوَّفَ الْحَجَّ حَتَّى يَمُوتَ بَعَثَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَهُودِيًّا أَوْ
نَصْرَانِيًّا.^{۶۰}

ای علی، هر کس به‌جا آوردن حج را تا زمانی که بمیرد به تأخیر بیندازد
خداوند او را روز قیامت یهودی یا نصرانی مبعوث می‌کند.

۵۶. مصباح المتهجد و سلاح المتعبد، ج ۱، ص ۳۴۷.

۵۷. مصباح المتهجد و سلاح المتعبد، ج ۲، ص ۴۷۱.

۵۸. مصباح المتهجد و سلاح المتعبد، ج ۲، ص ۸۲۷.

۵۹. برای اطلاع از روایات این بحث ن. کد بحار الانوار، ج ۹۶، ص ۱۸ و ۱۹ و ۶۰ و ۶۵ و ۳۷۴.

۶۰. من لا يحضره الفقيه، ج ۴، ص ۳۶۸.

از امام علی (علیه السلام) نیز درباره اهمیت استمرار بر حج چنین دعایی نقل شده است:

اَللّٰهُمَّ ارْزُقْنِي الْحَجَّ وَ الْعُمْرَةَ فِي عَامِي هَذَا مُتَقَبَّلاً مَبْروراً خَالِصاً
لِوَجْهِكَ يَا كَرِيْمٌ وَ ارْزُقْنِيهِ اَبَداً مَا اَبَقَيْتَنِي.^{۶۱}

خداوند، حج و عمره مقبول و مبرور و با اخلاص را در این سال روزی
من گردان و آن را تا زمانی که مرا زنده نگه می‌داری روزی من فرما.

همچنین در دعاها آمده است:

... وَ تَرَزُقْنِي فِي عَامِي هَذَا وَ فِي كُلِّ عَامٍ الْحَجَّ وَ الْعُمْرَةَ.^{۶۲}

و حج و عمره‌ات را در این سال و در تمامی سال‌ها روزی من گردان.

دوم. نماز و روزه

نماز و روزه از شاخص‌ترین عبادات اسلامی است که در قرآن و روایات تأکید بسیاری بر آنها شده
است. در اهمیت نماز، همین بس که قبولی آن شرط قبولی سایر عبادات بوده^{۶۳} و درباره روزه نیز در
حدیثی آمده که خداوند به وسیله آن، اخلاص بندگانش را می‌آزماید^{۶۴}. رسول اکرم (صلی الله علیه و آله) در دعایی
این چنین توفیق نماز و روزه را از خداوند خواسته‌اند:

اَللّٰهُمَّ ارْزُقْنِي الصَّلَاةَ وَ الصَّوْمَ وَ الْحَجَّ وَ الْعُمْرَةَ وَ صَلَاةَ الرَّحْمِ وَ
عَظْمَ رِزْقِي وَ رِزْقِ اَهْلِ بَيْتِي فِي عَافِيَةٍ.^{۶۵}

خدایا نماز و روزه و حج و عمره و صلّه و صله رحم را روزی من گردان و روزی
من و اهل بیتم را در عافیت، عظیم گردان.

امام کاظم (علیه السلام) این گونه دعا کردند:

وَ ارْزُقْنِي فِيهَا الصَّلَاةَ وَ الشُّكْرَ وَ الدُّعَاءَ.^{۶۶}

خدایا، نماز و شکر و دعا را [در شب‌ها] روزی من گردان.

۶۱. ثواب الاعمال و عقاب الاعمال، ج ۱، ص ۲۱۰.

۶۲. المقنعة، ص ۱۷۵، برای موارد بیشتر ن. کذ مهج الدعوات و منهج العبادات، ج ۱، ص ۲۶۳؛ المقنعة، ص ۱۸۳؛ تهذیب الاحکام، ج ۳، ص ۱۱۲.

۶۳. الکافی، ج ۳، ص ۲۶۸.

۶۴. نهج البلاغة، ص ۵۱۲.

۶۵. مهج الدعوات و منهج العبادات، ص ۷۰.

۶۶. مصباح المتهجد و سلاح المتعبد، ج ۱، ص ۱۲۳.

پیامبر اکرم (ص) بعد از رؤیت هلال ماه مبارک رمضان چنین دعا می‌کرد:

اَللّٰهُمَّ ارْزُقْنَا صِيَامَهُ وَ قِيَامَهُ وَ تِلَاوَةَ الْقُرْآنِ فِيهِ. ^{۶۷}

خداوندا، روزه‌داری و قیام و تلاوت قرآن در این ماه را روزی ما گردان.

در دعایی دیگر آمده است:

اَللّٰهُمَّ اِنِّیْ اَسْأَلُكَ اَنْ تَرْزُقَنِیْ صِيَامَ شَهْرِ رَمَضَانَ. ^{۶۸}

خداوندا من از تو می‌خواهم که روزه‌داری ماه رمضان را روزی من کنی.

۳. رزق‌های معنوی در ارتباط با دیگران

انسان به عنوان یک موجود اجتماعی در حال تعامل با دیگر انسان‌هاست. از این رو، مؤمن، طالب بهترین نوع از زیست اجتماعی است که در آن به وظایف شرعی و اخلاقی خود به نحو احسن عمل کند. معصومان (علیهم‌السلام) در دعاهای خود با بیان برخی از وظایف اخلاقی و اجتماعی شیعیان نسبت به یکدیگر، مؤمنان را متوجه مسئولیت اجتماعی‌شان کرده‌اند.

یکم. رحم به یتیمان، اطعام، افشای سلام و دوری از افراد پست و همراهی با اشخاص بزرگوار

ترحم بر یتیم، یکی از اصول انسانی است که همه انسان‌ها از هر دین و آیینی به آن اعتقاد دارند. در اسلام نیز تأکید فراوانی بر این موضوع شده است. امام صادق (علیه‌السلام) درباره اجر نوازش و ترحم ایتام فرمود:

هر کسی بر سر یتیمی دست ترحم و عطا بکشد خداوند به تعداد هر مویی، نوری در قیامت به او عطا خواهد فرمود. ^{۶۹}

اطعام دیگران نیز عملی است که عامل آن مورد محبت خداوند متعال قرار می‌گیرد. ^{۷۰} همچنین بلند سلام گفتن نیز در کنار رحم به یتیم و اطعام قرار گرفته است.

۶۷. الکافی، ج ۴، ص ۷۱.

۶۸. اقبال الاعمال، ج ۱، ص ۹۰ و ۲۸۹ و ۲۹۴.

۶۹. من لا یحضره الفقیه، ج ۱، ص ۱۸۸.

۷۰. من لا یحضره الفقیه، ج ۲، ص ۶۴۵.

در روایات بسیاری نسبت به انتخاب همنشین خوب و دوری جستن از همنشین بد سفارش هایی شده است. از همنشین خوب به عنوان نعمت و از همنشین بد به عنوان نعمت^{۷۱} یاد شده است. همچنین گفته شده انسان بر دین دوست و همنشین خود است.^{۷۲} بنابراین همنشینی با انسان های پست، باعث انحراف و عاقبت به شری می شود، همان گونه که همراهی با انسان های بزرگوار در رشد و عاقبت به خیری انسان اثرگذار است.

پیامبر اکرم ﷺ در دعایی همه درخواست های یادشده را این چنین به درگاه الهی عرضه داشتند:

اَللّٰهُمَّ ارْزُقْنِيْ فِيْهِ رَحْمَةً الْاَيْتَامِ وَ اِطْعَامَ الطَّعَامِ وَ اِفْشَاءَ السَّلَامِ وَ
مُجَانِبَةَ اللَّئَامِ وَ صُحْبَةَ الْكِرَامِ.^{۷۳}

خداوند، در این روز ترحم بر ایتام و غذا دادن به دیگران و افشا کردن سلام و دوری از انسان های پست و همنشینی با کریمان را روزی من گردان.

دوم. صله رحم

صله رحم از جمله خصلت های اجتماعی پسندیده و مهم در اسلام است. در روایات، آثار دنیوی و اخروی بسیاری برای صله رحم ذکر شده است. مرحوم کلینی در کتاب کافی، باب «صله رحم» روایاتی آورده^{۷۴} که نشان می دهد صله رحم، موجب طول عمر، افزایش رزق، پاک کنندگی عمل ناشایست و آسان شدن حسابرسی در قیامت می شود. از این رو می توان صلیه رحم را جزو دعاها قرار داد.

سوم. یاری رساندن به تنگدستان

دستگیری از دیگران و برابر شمردن خود با آنها، از برجسته ترین فضایل اخلاقی است. دست یابی به فضیلت نشان از ولایی صاحبش نزد خداوند متعال دارد. جان فشانی در جان، آبرو، ثروت و رزق از مواردی است که در روایات ذکر شده و ظاهراً کمترین مرتبه آن، مواسات در رزق و قلّه آن، مواسات در جان است.^{۷۵}

۷۱. عیون الحکم و المواعظ، ص ۲۲۱.

۷۲. الکافی، ج ۲، ص ۳۷۵.

۷۳. الکافی، ج ۲، ص ۱۵۰.

۷۴. الکافی، ج ۲، ص ۱۵۰.

۷۵. المزار الکبیر، ص ۳۹۱.

امام باقر علیه‌السلام درباره مواسات با دیگران به درگاه الهی عرضه می‌دارند:

اَللّٰهُمَّ ارْزُقْنِيْ مُوَاَسَاةَ مَنْ قَتَّرْتَ عَلَيْهِ رِزْقَكَ بِمَا وَسَّعْتَ عَلَيَّ مِنْ فَضْلِكَ. ۷۶.

خداوندا، برابری و مواسات با کسی که روزی را بر او سخت گرفته‌ای به وسیله آنچه از روزی وسعت به من تفضل کرده‌ای، روزی من گردان.

۴. رزق‌های معنوی فردی (کسب فضایل و ترک معاصی)

انسان همواره محتاج معنویات است. توفیق یافتن انسان برای انجام کارهای نیک و دوری جستن از گناهان نیازمند شوق و طلب کردن آنها از خداوند متعال است.

یکم. قلب پاک و منزّه از شرک، کفر و شقاوت

قلب، محلّ تولید عشق و ارادت به خدا و اولیای اوست. اگر قلبی آلوده به شرک و نفاق باشد چه طور می‌تواند محبّت اولیای خدا را در خود جای دهد و یا برائت از اهل معاصی و شرک داشته باشد؟ با توجه به اهمّیت قلب خوب، این دعا از زبان امام صادق علیه‌السلام صادر شده:

اَللّٰهُمَّ ارْزُقْنِيْ قَلْبًا تَقِيًّا نَقِيًّا مِنَ الشَّرِكِ بَرِيًّا لَا كَافِرًا وَلَا شَقِيًّا. ۷۷

خداوندا، قلبی پرهیزکار و پاک از شرک، روزی من گردان، نه قلبی کافر و بدبخت.

دوم. چشیدن شیرینی ایمان، مزه بخشش الهی، لذّت اسلام، خنکای زندگانی پس از مرگ
تجربه لذّت معنوی از بالاترین رویدادهایی است که برای مؤمن اتفاق می‌افتد. مؤمن همراه به دنبال دستیابی مجدد و تداوم آن است و می‌یابد که جز خداوند متعال، هیچ‌کس قادر به چشانیدن آن به انسان نیست. امام کاظم علیه‌السلام چنین دعا کردند:

اَللّٰهُمَّ ارْزُقْنِيْ حَلَاوَةَ الْاِيْمَانِ وَ طَعْمَ الْمَغْفِرَةِ وَ لَذَّةَ الْاِسْلَامِ وَ بَرَدَ الْعَيْشِ بَعْدَ الْمَوْتِ اِنَّهُ لَا يَمْلِكُ ذَلِكُ غَيْرُكَ. ۷۸.

خداوندا، شیرینی ایمان و مزه آمرزش و لذّت اسلام و خنکی زندگی پس از مرگ را روزی من گردان، چه اینکه جز تو هیچ‌کس توانایی آن را ندارد.

۷۶. کشف النّمة فی معرفة الاثمة، ج ۲، ص ۱۸۵.

۷۷. فضائل الا شهر الثلاثة، ص ۶۲.

۷۸. مصباح المتهجد و سلاح المتعبّد، ج ۲، ص ۵۱۰.

سوم. شیرینی رحمت خدا

یکی از مهم‌ترین لذات معنوی برای مؤمنان، چشیدن شیرینی رحمت خداوند است. در دعایی این‌گونه وارد شده است:

اَللّٰهُمَّ ارْزُقْنِيْ حَلَاوَةَ الرَّحْمَةِ.^{۷۹}

خداوند، شیرینی رحمت را روزی من گردان.

چهارم. اخلاص در عمل

در روایات معصومان (علیهم‌السلام) از اخلاص به عنوان بالارزش‌ترین مقامی که انسان به آن می‌رسد^{۸۰} برترین مقام ایمان^{۸۱} و آخرین مرحله یقین یاد شده است^{۸۲}. امیر المؤمنین (علیه‌السلام) می‌فرماید:

خوشا به حال کسی که عبادت و دعایش را برای خدا خالص کند.^{۸۳}

امام حسن مجتبی (علیه‌السلام) در دعایی از خداوند متعال درخواست کردند:

صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ ارْزُقْنِي الْإِخْلَاصَ فِي عَمَلِي.^{۸۴}

درود فرست بر محمد و خاندانش و اخلاص در عمل را روزی من گردان.

پنجم. تقوا، عفاف و غنا

خداوند متعال در قرآن کریم با دعوت و دستور به تقوا، این امر مهم را ملاک انسانیت و قرب به خود معرفی کرده است:

إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ اتَّقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ.^{۸۵}

همچنین می‌توان عفاف، غنا، چشم‌پوشی از محارم، مدیریت شهوات و دیگر موارد را از ثمرات تقوا دانست؛ چنانچه امام صادق (علیه‌السلام) در دعای خویش، عرضه می‌دارند:

۷۹. اقبال الاعمال، ج ۱، ص ۲۶۳.

۸۰. عیون الحکم و المواعظ، ص ۳۵.

۸۱. عیون الحکم و المواعظ، ص ۵۱.

۸۲. عیون الحکم و المواعظ، ص ۳۴۷.

۸۳. الکافی، ج ۲، ص ۱۶.

۸۴. مهج الدعوات و منهج العبادات، ص ۱۴۴.

۸۵. الحجرات، ۱۳.

اَللّٰهُمَّ اِنِّیْ اَسْأَلُکَ اَنْ ... تَرْزُقَنَا فِیْهَا التَّقْوٰی وَ الْعِفَافَ وَ الْغِنٰی وَ الْعَمَلَ فِیْهَا بِمَا تُحِبُّ وَ تَرْضٰی.^{۸۶}

خداوندا از تو می‌خواهم که در این روز، تقوی و عفاف و بی‌نیازی و عمل به آنچه دوست داری و به آن راضی هستی را روزی ما گردانی.

ششم. عفت شکم و شهوت و حفظ چشم

از مهم‌ترین مسائلی که عاقبت به‌خیری انسان را به خطر انداخته و از حربه‌های اساسی شیطان به حساب می‌آید، افتادن در دام شهوات است. یکی از مراحل خلاصی از آنها درخواست از خداوند است. امام صادق علیه‌السلام ضمن دعاهایی از خداوند این چنین درخواست می‌کند:

اَللّٰهُمَّ ارْزُقْنِی الْعِفَّةَ فِی بَطْنِی وَ فَرْجِی.^{۸۷}

خداوندا پاکی شکم و فرج را روزی من گردان.

در دعایی دیگر آمده است:

... وَ تَرْزُقْنِی اَنْ اَغْضَّ بَصْرِی وَ اَنْ اَحْفَظَ فَرْجِی وَ اَنْ اَكْفَّ بِهَا عَنِّ

جَمِیعِ مَحَارِمِکَ.^{۸۸}

خداوندا از تو می‌خواهم که چشم‌پوشی از حرام و پاکدامنی را روزی من گردانی تا به وسیله آن از همه حرام‌های خودداری کنم.

هفتم. شوق عمل برای آخرت

شیطان همواره انسان را از عمل برای آخرت مأیوس کرده و او را مشغول به دنیا می‌کند.^{۸۹} برای مقابله با این عمل شیطان باید از خداوند، رغبت نسبت به عمل برای آخرت را درخواست کرد. امام سجّاد علیه‌السلام این گونه دعا می‌کردند:

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ، وَ ارْزُقْنِی الرَّغْبَةَ فِی الْعَمَلِ لَكَ

لِاٰخِرَتِی.^{۹۰}

خداوندا بر محمد و خاندانش درود فرست و رغبت به عمل برای تو برای آخرتم را روزی من گردان.

۸۶. اقبال الاعمال، ج ۱، ص ۳۲۳.

۸۷. اقبال الاعمال، ج ۱، ص ۲۱۲.

۸۸. اقبال الاعمال، ج ۱، ص ۳۹.

۸۹. وسائل الشیعة، ج ۹، ص ۴۵۴.

۹۰. الصحیفة السجّادیة، ص ۱۰۸.

هشتم. صحت در عبادت، فراغت در زهد، پرهیزگاری با میانه‌روی

موفقیت در اموری که خدا به بندگان دستور داده، بدون توفیق از جانب حضرتش امکان‌پذیر نیست؛ امام سجاده علیه السلام این‌گونه دعا کردند:

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰی مُحَمَّدٍ وَ اٰلِهٖ، وَ ارْزُقْنِیْ صِحَّةً فِیْ عِبَادَةٍ وَ فِرَاقًا فِیْ زَهَادَةٍ وَ عِلْمًا فِیْ اسْتِعْمَالٍ وَ وَرَعًا فِیْ اِجْمَالٍ.^{۹۱}

خداوندا بر محمد و خاندانش درود فرست و تندرستی در عبادت و آسودگی در دل‌نبستن و علم برای عمل و پارسایی در زیبایی را روزی من گردان.

نهم. قلب خاشع و مطاع، یقین صادق و زبان ذاکر

برای توفیق یافتن بر اعمال جوارحی و جوانحی، دعا، راهی نزدیک است. امیر المومنین علیه السلام در دعای خویش از خداوند متعال درخواست کردند:

اَللّٰهُمَّ ارْزُقْنِیْ قَلْبًا خَاشِعًا وَ یَقِیْنًا صَادِقًا وَ لِسَانًا ذَاكِرًا.^{۹۲}

خداوندا قلبی خاشع و یقینی راست و زبانی گویا به من روزی کن.

در دعایی دیگر آمده است:

اَللّٰهُمَّ ارْزُقْنِیْ فِیْهِ طَاعَةَ الْخَاشِعِیْنَ.^{۹۳}

خداوندا در این ماه [رمضان] طاعت فروتنان را روزی من گردان.

دهم. عمل به طاعت و مرگ بر دین و سنت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله

درخواست حسن عاقبت از نیازهایی است که در دعاها بسیار به چشم می‌خورد:

وَ ارْزُقْنَا عَمَلًا بِطَاعَتِكَ وَ تَوَفَّنَا عَلٰی مِلَّتِكَ وَ سُنَّةِ نَبِیِّكَ
صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ.^{۹۴}

خداوندا عمل به طاعتت و مردن بر ملت تو و آیین پیامبرت را روزی ما

گردان.

۹۱. الصحيفة السجادية، ص ۱۰۰.

۹۲. مهج الدعوات و منهج العبادات، ص ۱۱۰.

۹۳. اقبال الاعمال، ج ۱، ص ۲۹۷.

۹۴. اقبال الاعمال، ج ۲، ص ۵۸۷.

در دعایی دیگر آمده است:

وَ ارْزُقْنِي الْعِصْمَةَ فِيمَا بَقِيَ مِنْ عُمْرِي اَنْ اَعُوذَ فِي شَيْءٍ مِنْ
مَعَاصِيكَ اَبَدًا حَتَّى تَتَوَفَّانِي وَ اَنْتَ عَنِّي رَاضٍ.^{۹۵}

خداوندا، عصمت از گناه در آنچه از عمرم مانده و بازنگشتن به
نافرمانی‌ات را روزی من گردان تا آنکه مرا بمیرانی و از من راضی باشی.

یازدهم. ذکر و شکر

یاد الهی و شکر او زمینه‌ای برای رشد انسان است. این موضوع در دعاهای اهل بیت (علیهم‌السلام) مورد
توجه قرار گرفته است:

... اَنْ تَرْزُقَنِي ... ذِكْرَكَ وَ شُكْرَكَ.^{۹۶}

خداوندا، یاد و شکر را روزی‌ام گردان.

در دعایی دیگر آمده است:

اَللّٰهُمَّ ارْزُقْنِي فِيْهَا ذِكْرَكَ وَ شُكْرَكَ وَ طَاعَتَكَ وَ حُسْنَ عِبَادَتِكَ.^{۹۷}

خداوندا در این روز، یاد و شکر و طاعت و عبادت نیکویت را روزی من
گردان.

دوازدهم. صبر، عمل، اجر صالحان، سعادت پرهیزکاران، عبادت احسن، اجابت مخلصان و یقین صدیقین

گاهی مجموعه‌ای از نیارهای معنوی انسان در سیاقی واحد مورد درخواست قرار می‌گیرد:

... اَنْ تَرْزُقَنِي الشُّكْرَ عِنْدَ النَّعْمَاءِ وَ الصَّبْرَ عِنْدَ الْبَلَاءِ وَ النَّصْرَ عَلَى
الْاَعْدَاءِ ... اَللّٰهُمَّ ارْزُقْنِي حُسْنَ ذِكْرِ الدَّاكِرِينَ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ وَ ارْزُقْنِي
خُشُوعَ الْخَاشِعِينَ وَ عَمَلَ الصَّالِحِينَ وَ صَبْرَ الصَّابِرِينَ وَ اَجْرَ الْمُحْسِنِينَ
وَ سَعَادَةَ الْمُتَّقِينَ وَ قَبُولَ الْفَائِزِينَ وَ حُسْنَ عِبَادَةِ الْعَابِدِينَ وَ تَوْبَةَ التَّائِبِينَ
وَ اِجَابَةَ الْمُخْلِصِينَ وَ يَقِينَ الصَّدِّيقِينَ.^{۹۸}

۹۵. اقبال الاعمال، ج ۲، ص ۴۱۴.

۹۶. اقبال الاعمال، ج ۱، ص ۲۶۵.

۹۷. المقنعة، ص ۳۳۹.

۹۸. المقنعة، ص ۳۳۹.

خداوند، شکر هنگام نعمت و صبر هنگام بلا و پیروزی بر دشمنان را روزی من گردان ... خداوندا، نیکویی ذکر ذاکران را روزی‌ام گردان ای پروردگار جهانیان و خشوع خاشعان و کردار صالحان و شکیبایی صابران و پاداش نیکوکاران و سعادت تقواییشان و پذیرش رستگاران و عبادت نیک عبادت‌گران و توبه توبه‌کنندگان و اجابت مخلصان و یقین صدّیقان را روزی‌ام گردان.

سیزدهم. خوف و خشیت الهی

خوف و خشیت از خداوند، نعمتی معنوی است. این دو نعمت می‌توانند انسان را از گناه حفظ کنند. در دعایی از اهل بیت علیهم‌السلام چنین آمده است:

يَا سَيِّدِي، صَلِّ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَارْزُقْنِي الْخَوْفَ مِنْكَ وَالْحَشْيَةَ أَيَّامَ حَيَاتِي.^{۹۹}

ای آقای من، درود فرست بر محمد و خاندانش و ترس از خودت و خشوع در ایام زندگانی‌ام را روزی من گردان.

چهاردهم. قلب خائف، صبر زاهد، قناعت متقین، یقین صابران، عمل و خشوع عابدان، حرص مشتاقان

در دعای ذیل مجموعه‌ای از نیازهای معنوی انسان مورد درخواست قرار گرفته است:

وَ ارْزُقْنَا قُلُوبَ الْخَائِفِينَ وَ صَبَرَ الزَّاهِدِينَ وَ قَنَاعَةَ الْمُتَّقِينَ وَ يَقِينَ الصَّابِرِينَ وَ أَعْمَالَ الْعَابِدِينَ وَ حِرْصَ الْمُشْتَاقِينَ حَتَّى تُوْرِدَنَا جَنَّتكَ غَيْرَ مُعَذِّبِينَ.^{۱۰۰}

خداوندا به ما دل‌های ترسان از تو، شکیبایی زاهدان، قناعت پرهیزکاران، یقین شکیبایان، اعمال عبادت‌کنندگان، حرص مشتاقان، روزی فرما تا زمانی که ما را وارد بهشت کنی و عذاب نشویم.

همچنین در دعایی دیگر آمده:

۹۹. الغیبة، ج ۱، ص ۳۰۷.

۱۰۰. بحار الانوار، ج ۹۱، ص ۱۲۶.

اَللّٰهُمَّ ارْزُقْنِيْ خَوْفَ الْعَامِلِيْنَ وَ عَمَلَ الْخَائِفِيْنَ وَ خُشُوْعَ الْعَابِدِيْنَ وَ عِبَادَةَ الْخَاشِعِيْنَ وَ يَقِيْنَ الْمُتَوَكِّلِيْنَ وَ تَوَكُّلَ الْمُؤْمِنِيْنَ وَ اِنَابَةَ الْمُحِبِّيْنَ وَ سَائِرَ مَا سَلَكَ عِبَادُكَ الصَّالِحُوْنَ وَ مَا اَعْطَيْتَهُ النَّبِيِّنَ وَ الْاَيْمَةَ الطَّاهِرِيْنَ وَ الْمَلَائِكَةَ الْمُقَرَّبِيْنَ ... وَ ارْزُقْنِي الْجَنَّةَ وَ الْاَمْنَ فِي الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ.^{۱۰۱}

خداوند، به من ترس عمل‌کنندگان، ترس خائفان، خشوع عبادت‌کنندگان، عبادت فروتنان، یقین توکل‌کنندگان، توکل مؤمنان، بازگشت فروتنان و دیگر چیزهایی که بندگان صالحت از تو درخواست کرده‌اند و به پیامبرانت و امامان و ملائک مقربین عطا کرده‌ای، روزی کن و بهشت و امنیت در دنیا و آخرت را روزی من گردان.

پانزدهم. ترس از عذاب و شوق به ثواب

خوف و شوق، هر دو رشددهنده است. خوف از عذاب، موجب ترک گناه و شوق به ثواب موجب اطاعت است. در دعایی از اهل بیت علیهم‌السلام چنین آمده است:

اَللّٰهُمَّ ارْزُقْنَا خَوْفَ عِقَابِ الْوَعْدِ وَ شَوْقَ ثَوَابِ الْمَوْعِدِ.^{۱۰۲}

خداوند! ترس وعده‌های عذابت و شوق به ثواب‌های وعده داده‌شده‌ات را روزی ما گردان.

شانزدهم. رستگاری در آخرت

هیچ نعمتی بالاتر از رستگاری نیست. این نعمت مهم بارها در دعاهای اهل بیت علیهم‌السلام تکرار شده است:

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ ... وَ ارْزُقْنِيْ فَوْزَ الْمَعَادِ وَ سَلَامَةَ الْمِرْصَادِ.^{۱۰۳}

خداوند! بر محمد و خاندانش درود فرست و رستگاری در معاد و سلامتی از مرصاد را روزی‌ام گردان.

۱۰۱. اقبال الاعمال، ج ۱، ص ۲۰۲.

۱۰۲. الصحيفة السجادية، ص ۱۱۰.

۱۰۳. الصحيفة السجادية، ۹۸.

هفدهم. رغبت به خدا، توبه، دوری از گناه، پاکی از گناه، انابه، وقار، حیا و رأفت

کنار هم آمدن تعدادی از نیازهای انسان می‌تواند سیاق آفرین باشد. در صورتی که هم‌گونه بودن این نیازها ثابت شود، بهره‌های دلالتی خواهد داشت. در دعایی از اهل بیت علیهم‌السلام وارد شده:

أَسْأَلُكَ أَنْ تُصَلِّيَ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ ... وَارْزُقْنِي فِيهَا ذِكْرَكَ وَ
شُكْرَكَ وَالرَّغْبَةَ إِلَيْكَ وَالْإِنَابَةَ وَالتَّوْبَةَ وَالتَّوْفِيقَ لِمَا وَفَّقْتَ لَهُ مُحَمَّدًا
وَآلَ مُحَمَّدٍ. ۱۰۴

خداوندا از تو می‌خواهم که بر محمد و آلش درود فرستی و در این ماه
[رمضان] یاد و شکر و رغبت به سوی تو و بازگشت و توبه و توفیق انجام
آنچه محمد و آل محمد را به آن موفق کرده‌ای، روزی‌ام گردانی.

در دعایی دیگر آمده است:

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ ... وَارْزُقْنِي الرَّهْبَةَ مِنْكَ وَالرَّغْبَةَ إِلَيْكَ
وَالْحُشُوعَ لَكَ وَالْوَقَارَ وَالْحِبَاءَ مِنْكَ وَالتَّعْظِيمَ لِذِكْرِكَ وَالتَّقْدِيسَ
لِمَجْدِكَ أَيَّامَ حَيَاتِي حَتَّى تَتَوَفَّانِي وَأَنْتَ عَنِّي رَاضٍ. ۱۰۵

خداوندا بر محمد و آلش درود فرست و بیم از تو و اشتیاق به سوی تو
و فروتنی و سنگینی و تسلیم شدن در برابر امر تو و بزرگداشت یادت و
تنزیه مجدت را در تمام دوره زندگی‌ام در حالی که از من راضی باشی روزی
من گردان.

همچنین اهل بیت علیهم‌السلام این گونه دعا کرده‌اند:

وَارْزُقْنِي التَّوْبَةَ قَبْلَ الْمَوْتِ وَالْعِصْمَةَ وَالطَّهَارَةَ مِنَ الذُّنُوبِ. ۱۰۶
توبه قبل از مرگ و عصمت و پاکی از گناهان را روزی من گردان.

۱۰۴. الکافی، ج ۴، ص ۱۶۱.

۱۰۵. الغیبة، ج ۱، ص ۴۲.

۱۰۶. جمال الاسبوع بکمال العمل المشروع، ص ۳۱۵.

هجدهم. مصون ماندن از خطاها و حسادت

خطاها، زمینه گناهان رسمی را فراهم می‌کنند. حسادت نیز مانع رشد انسان است. در دعاهای اهل بیت علیهم السلام چنین آمده است:

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰی مُحَمَّدٍ وَآلِهِ، وَارْزُقْنِي سَلَامَةَ الصَّدْرِ مِنَ الْحَسَدِ حَتّٰى لَا اَحْسَدَ اَحَدًا مِنْ خَلْقِكَ عَلٰى شَيْءٍ مِنْ فَضْلِكَ ... اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ، وَارْزُقْنِي التَّحَفُّظَ مِنَ الْخَطَايَا وَ الْاِحْتِرَاسَ مِنَ الزَّلَلِ فِي الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ. ۱۰۷

خداوندا بر محمد و خاندانش درود فرست و سینه سالم از حسد روزی من گردان تا بر هیچ یک از بندگان به سبب احسان تو به ایشان حسد نبرم ... خداوندا بر محمد و خاندانش درود فرست و دوری از خطاها و لغزش‌ها را در دنیا و آخرت روزی من گردان.

نوزدهم. محصور شدن با شهدا

حشر با شهیدان، آرزویی است که در دعاها مورد درخواست قرار گرفته است:

اَللّٰهُمَّ ارْزُقْنِي الْعَوْدَ اِلَيْهِمْ وَ احْشُرْنِي مَعَهُمْ، يَا اَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ. ۱۰۸

خداوندا، بازگشت به سوی شهدا و محصور شدن با ایشان را روزی من گردان، ای مهربان‌ترین مهربانان.

بیستم. تلاش تلاشگران

برای افزودن بر کار در راه خدا، باید از محضرش درخواست کرد:

اَللّٰهُمَّ ... ارْزُقْنِي اجْتِهَادَ الْمُجْتَهِدِينَ. ۱۰۹

خداوندا تلاش کوشایان را روزی من گردان.

بیست و یکم. شکر، فضل و کرامت الهی

شکر الهی زمینه فضل و کرامت او را فراهم می‌کند. در دعایی چنین آمده است:

۱۰۷. الصحيفة السجادية، ص ۱۱۰.

۱۰۸. کامل الزیارات، ص ۲۵۹.

۱۰۹. اقبال الاعمال، ج ۲، ص ۶۴۳.

وَارْزُقْنِي شُكْرَكَ وَ عَافِيَتَكَ وَ فَضْلَكَ وَ كَرَامَتَكَ.^{۱۱۰}

خداوندا شکر و سپاست، عافیت و فضل و کرمیت را روزی من گردان.

بیست و دوم. عبادت و مغفرت خداوند متعال

برای عبادتی که زمینه مغفرت الهی است می‌توان از خداوند متعال درخواست کرد:

... وَ تَرَزُّقْنِي مَغْفِرَتَكَ وَ عِبَادَتَكَ.^{۱۱۱}

و آمرزش و عبادتت را روزی من گردان.

بیست و سوم. تلاوت قرآن

امام باقر علیه السلام خوانندگان قرآن را بر سه گونه دانسته‌اند:

یکی، مردی که قرآن می‌خواند و آن را برای خود همچون کالایی قرار داده که به وسیله آن شاهان را به جانب خود جذب کند و بر مردمان گردن‌فرازی نماید؛ دیگر، آنکه قرآن را می‌خواند و حروف آن را حفظ ولی حدود آن را ضایع می‌کند؛ و دیگر، مردی که قرآن می‌خواند و داروی قرآن را بر درد قلب خویش می‌نهد.^{۱۱۲}

در دعایی تلاوت قرآن کریم آن گونه که مورد رضای الهی باشد مورد درخواست قرار گرفته است:

اَللّٰهُمَّ ارْزُقْنِيْ اَنْ اَتْلُوْهُ عَلٰى النَّحْوِ الَّذِيْ يُرْضِيْكَ عَنِّيْ.^{۱۱۳}

خداوندا، تلاوت قرآن را به گونه‌ای که از من راضی شوی، روزی‌ام گردان.

بیست و چهارم. حفظ قرآن و انواع علم

حفظ قرآن و علوم دیگر، نعمتی است متعالی که خداوند کریم به بندگان خویش عطا می‌کند. در

دعایی این چنین آمده است:

... اَنْ تَرَزُّقْنِيْ حِفْظَ الْقُرْآنِ وَ اَصْنَافَ الْعِلْمِ.^{۱۱۴}

حفظ قرآن و گونه‌های علم را روزی من گردان.

۱۱۰. الغیبة، ج ۱، ص ۸۵.

۱۱۱. مصباح‌المتجهّد و سلاح‌المتعبد، ص ۲۸۳.

۱۱۲. الکافی، ج ۲، ص ۶۲۷.

۱۱۳. الکافی، ج ۲، ص ۵۷۷.

۱۱۴. الکافی، ص ۵۷۶.

بیست و پنجم. ذهن توانمند و توجه

ذهن توانمند و متوجه شدن به درس‌ها و عبرت‌ها، نعمتی بزرگ است که در دعاهای اهل بیت علیهم‌السلام مورد توجه قرار گرفته است:

اَللّٰهُمَّ ارْزُقْنِيْ فِيْهِ الذَّهْنَ وَ التَّنْبِيْهَ.^{۱۱۵}

خداوندا در این روز، هوشیاری و آگاهی را روزی‌ام گردان.

بیست و ششم. علم نافع

دانشی ارزشمند است که سودمند باشد. درخواست علم نافع از خداوند متعال در دعاهای اهل بیت علیهم‌السلام وارد شده است:

وَ ارْزُقْنِيْ عِلْمًا نَّافِعًا.^{۱۱۶}

و علم سودمند را روزی من گردان.

بیست و هفتم. قلب و زبان مذموم کننده دنیا

درباره ذم دنیا روایات فراوانی وارد شده است.^{۱۱۷}

وَ ارْزُقْنِيْ قَلْبًا وَ لِسَانًا يَّتَجَارَيَانِ فِيْ ذَمِّ الدُّنْيَا.^{۱۱۸}

و به من، دل و زبانی روزی کن که در راه سرزنش دنیا باشند.

۵. رزق‌های عام

منظور از رزق عام آن است که معصومان علیهم‌السلام موضوعی را به طور کلی از خداوند طلب کرده و متعلق جزئی آن را ذکر نکرده‌اند؛ مانند عافیت که شامل عافیت دین، دنیا، بدن و ... می‌شود و یا برکت، توفیق، خیر و اموری دیگر.

یکم. عافیت

عافیت در امور مختلفی مصداق دارد. عافیت در اعتقاد، عمل، میدان جنگ، عافیت از ترس، تزلزل و ... عافیت در کنار دیگر رزق‌ها غالباً به صورت مستقل تکرار شده است. از این رو می‌توان عافیت

۱۱۵. الامان من اخطار الاسفار و الازمان، ص ۱۲۳.

۱۱۶. الکافی، ج ۲، ص ۵۸۴.

۱۱۷. برای اطلاع از روایات ذم دنیا ن. ک: بحار الانوار، ج ۷۰، ص ۶۲ و ۹۰ و ۹۸.

۱۱۸. کشف الغمّة، ج ۲، ص ۹۴.

را کامل‌کننده دیگر رزق‌ها دانست. جامع‌ترین و زیباترین بیان درباره عافیت در دعای بیست و سوم صحیفه سجّادیه آمده است.^{۱۱۹}

امام باقر و امام صادق علیهما السلام نیز درباره عافیت این‌گونه دعا می‌کنند:

وَارْزُقْنِي الْعَافِيَةَ إِلَى مُنْتَهَى أَجَلِي.^{۱۲۰}

و عافیت را تا نهایت مهلت زندگانی‌ام روزی‌ام گردان.

امام رضا علیه السلام از خداوند متعال درخواست می‌کند:

اَللّٰهُمَّ ارْزُقْنَا الْعَافِيَةَ وَ دَوَامَ الْعَافِيَةِ وَ تَمَامَ الْعَافِيَةِ وَ شُكْرَ الْعَافِيَةِ فِي

الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ، يَا اَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ.^{۱۲۱}

خداوندا عافیت، دوام عافیت، همه عافیت، شکر بر عافیت در دنیا و آخرت را روزی ما گردان، ای مهربان‌ترین مهربانان.

دوم. برکت

برکت از ریشه «برک» به معنی ماندگاری و پایداری است. این کلمه به معنی دوام و رشد آمده و برکت در اصطلاح یعنی استقرار خیر از سوی خداوند، در یک چیز.^{۱۲۲} همچنین برکت در اصل به معنای ثبات و دوام یا رشد و فراوانی شمرده شده است.^{۱۲۳}

برکت نیز مانند عافیت، رزقی است که دیگر رزق‌ها در کنارش کامل می‌شوند و موجب تداوم و ماندگاری سایر ارزاق الهی می‌شود. در فرهنگ اسلامی، برکت یافتن انسان‌ها، به کردار و رفتار و سخن آنها پیوند خورده است. از این رو، در قرآن کریم و روایات معصومان علیهم السلام، ایمان و تقوا، استغفار، شکر، اطاعت، ذکر خدا، عدالت، سحرخیزی، نرم‌خویی، سلام کردن، صدقه دادن، رعایت نظافت، کم کردن هزینه ازدواج، صلّه رحم، داد و ستد صادقانه و روزه گرفتن، از جمله عوامل نزول برکت معرفی شده است.^{۱۲۴}

۱۱۹. الصحیفه السجّادیه، ص ۱۱۲.

۱۲۰. من لا یحضره الفقیه، ج ۱، ص ۴۹۰.

۱۲۱. من لا یحضره الفقیه، ج ۲، ص ۱۶.

۱۲۲. مفردات الفاظ القرآن، ج ۱، ص ۶۴۲.

۱۲۳. اللسان العرب، ج ۱۰، ص ۳۹۵.

۱۲۴. نهج البلاغه، نامه ۱۲: الکافی، ج ۲، ص ۱۱۹؛ عیون اخبار الرضا، ج ۲، ص ۵۸۳.

سوم. خیر

خیر، چیزی است که همه به آن راغب هستند. نقطه مقابل خیر، شر است.^{۱۲۵} در قرآن و روایات، مصادیق بسیاری برای خیر ذکر شده است؛ مانند مال و ثروت،^{۱۲۶} جهاد،^{۱۲۷} روزه،^{۱۲۸} تقوا^{۱۲۹} و توبه^{۱۳۰}. اهل بیت علیهم‌السلام در دعایی این چنین از خداوند متعال درخواست کرده‌اند:

اَللّٰهُمَّ اِنِّیْ اَتَقَرَّبُ اِلَیْكَ بِحُبِّهِمْ وَ اِوَالِیِّ وَلَیَّهِمْ وَ اُعَادِیْ عَدُوَّهُمْ. وَ
ارْزُقْنِیْ مِنْ خَیْرِ الدُّنْیَا وَ الْآخِرَةِ وَ اصْرِفْ عَنِّیْ شَرَّ الدُّنْیَا وَ الْآخِرَةِ
وَ اَهْوَالَ یَوْمِ الْقِیَامَةِ.^{۱۳۱}

خداوندا به وسیله دوستی ایشان [معصومان] به درگاه تو تقرب می‌جویم
و دوستداران آنان را دوست و دشمن آنان را دشمن می‌دارم. پس به خاطر
آنان، خوبی دنیا و آخرت را روزی‌ام کن و به خاطر آنان، بدی دنیا و آخرت
و سختی‌های قیامت را از من دور گردان.

در دعای دیگری آمده است:

اَللّٰهُمَّ ارْزُقْنِیْ الْحَیْرَ كُلَّهُ مَا اَحَاطَ بِهِ عِلْمُكَ ... وَ اَنْ تَرْزُقْنِیْ جُمْلَ
[عمل] الْحَیْرِ كُلِّهِ مَا اَحَاطَ بِهِ عِلْمُكَ، اَمِیْن رَبَّ الْعَالَمِیْنَ.^{۱۳۲}

خداوندا تمام خیری که به آن احاطه داری را روزی من گردان و تمام
عمل خیر را که به آن احاطه داری روزی من گردان، آمین ای پروردگار
جهانیان.

طلب خیر از اموری است که در دعاهای معصومان علیهم‌السلام بسیار تکرار شده است.^{۱۳۳}

۱۲۵. مفردات الفاظ القرآن، ج ۱، ص ۶۴۱.

۱۲۶. البقرة، ۱۸۰.

۱۲۷. البقرة، ۲۱۶.

۱۲۸. البقرة، ۱۸۴.

۱۲۹. الاعراف، ۲۶.

۱۳۰. التوبة، ۳.

۱۳۱. عیون اخبار الرضا علیه‌السلام، ج ۲، ص ۲۶۹.

۱۳۲. مهج الدعوات و منهج العبادات، ص ۱۷۱.

۱۳۳. ن. کذبحار الانوار، ج ۹۱، ص ۲۲۵ و ج ۷۷، ص ۱۵۹.

چهارم. توفیق

توفیق، عنایت^{۱۳۴} و رحمتی^{۱۳۵} از جانب پروردگار متعال است؛ به‌طوری‌که هیچ دانش و کوششی بدون توفیق، سود نمی‌بخشد. حقیقت توفیق عبارت است از موافق شدن اراده‌ی خیر انسان با اراده‌ی خداوند متعال و اذن و اجازه‌ی الهی برای موفق شدن انسان به انجام آن‌چه مرضی خداوند است.^{۱۳۶} اهل بیت (علیهم‌السلام) در دعایی این‌گونه درخواست کردند:

اَللّٰهُمَّ عَشِّنِيْ فِيْهِ بِالرَّحْمَةِ وَ ارْزُقْنِيْ فِيْهِ التَّوْفِيْقَ وَ الْعِصْمَةَ.^{۱۳۷}

خداوندا در این روز، مرا با رحمتت بپوشان و توفیق و عصمت را روزی من گردان.

نتیجه

بررسی دعا‌های مندرج در «موسوعة الادعية» نشان می‌دهد که مفهوم رزق در فرهنگ اهل بیت (علیهم‌السلام)، گستره‌ای فراتر از نگاه مادی دارد. از مجموع مصادیق استخراج‌شده، بیش از ۷۰ درصد به رزق‌های معنوی پرداخته است که نگاه تعالی‌بخش معصومان (علیهم‌السلام) به نیازهای انسانی را نشان می‌دهد. ساختار دعا‌های رزق، سلسله‌مراتب نیازهای پایه (خوراک، پوشاک، مسکن)، نیازهای اجتماعی (صله‌رحم، مواسات) و نیازهای متعالی (محبت خدا، شهادت، اخلاص) را ترسیم می‌کند. مفاهیم وسیع تری همچون عافیت، برکت، خیر و توفیق، به‌عنوان رزق‌های عام، سایر ارزاق را کامل می‌سازند. این گونه‌شناسی نشان می‌دهد که دعا در نگاه اهل بیت (علیهم‌السلام)، ابزاری تربیتی است و با آن سبک زیست مؤمنانه ساخته می‌شود. دعاها مؤمن را برای مواجهه با چالش‌های اخلاقی و اجتماعی، از پیش مسلح می‌سازد و او را از نیازهای مادی به سمت کمالات روحی سوق می‌دهد.

۱۳۴. عیون الحکم و المواعظ، ص ۴۰.

۱۳۵. عیون الحکم و المواعظ، ۳۴.

۱۳۶. عیون الحکم و المواعظ، ۵۳۹.

۱۳۷. اقبال الاعمال، ج ۱، ص ۲۳۷.

کتاب‌نامه

۱. قرآن کریم.
۲. الصحیفة السجّادیة، امام زین العابدین علیهما السلام، ترجمه عبدالمحمد آیتی، تهران، سروش.
۳. اقبال الاعمال، ابن طاووس علی بن موسی، تهران، دار الکتب الاسلامیه، ۱۴۰۹ق.
۴. الامالی، شیخ طوسی محمد بن الحسن، تحقیق مؤسّسة البعثة، قم، دار الثقافه، ۱۴۱۴ق.
۵. الامامة و التبصرة من الحيرة. ابن بابویه علی بن حسین، قم، مدرسه امام مهدی علیهما السلام، ۱۴۰۴ق.
۶. الامان من اخطار الاسفار و الازمان، ابن طاووس علی بن موسی، قم، مؤسّسة آل البيت علیهم السلام، ۱۴۰۹ق.
۷. البلد الامین و الدرع الحصین، بیروت، مؤسّسة العلمی، ۱۴۱۸ق.
۸. التحقيق فی کلمات القرآن الکریم. حسن مصطفوی، تهران، وزارت ارشاد، ۱۳۶۸ش.
۹. تهذیب الاحکام، شیخ طوسی محمد بن الحسن، تهران، دار الکتب الاسلامیه، ۱۴۰۷ق.
۱۰. ثواب الاعمال و عقاب الاعمال، شیخ صدوق محمد بن علی، قم، دار الشریف الرضی، ۱۴۰۶ق.
۱۱. الجعفریات، ابن اشعث محمد بن محمد، تهران، مکتبة النینوی الحديثة.
۱۲. جمال الاسبوع بکمال العمل المشروع. ابن طاووس علی بن موسی، قم، دار الرضی، ۱۳۳۰ق.
۱۳. الخصال، شیخ صدوق محمد بن علی، تحقیق علی اکبر غفاری، قم، جامعه مدرّسین، ۱۳۶۲ش.
۱۴. الدعوات، قطب الدین راوندی سعید بن هبة الله، قم، مدرسه امام مهدی علیهما السلام، ۱۴۰۷ق.
۱۵. السرائر الحاوی لتحریر الفتاوی، ابن ادریس محمد بن احمد. تحقیق حسن بن احمد الموسوی و ابو الحسن ابن مسیح، قم، جامعه مدرّسین، ۱۴۱۰ق.
۱۶. الصحاح. اسماعیل بن حمّاد جوهری، بیروت، ۱۳۷۶ق.
۱۷. طبّ الائمة علیهم السلام، ابنا بسطام نیشابوری عبد الله و حسین، تحقیق محمد مهدی خراسان، قم، دار الشریف الرضی، ۱۴۱۱ق.
۱۸. عوالی اللآلی العزیزية فی الاحادیث الدینیة، ابن ابی جمهور احسائی محمد بن زین الدین، تحقیق مجتبی عراقی، قم مؤسّسه سید الشهداء علیهما السلام، ۱۴۰۳ق.
۱۹. عیون اخبار الرضا علیهما السلام، شیخ صدوق محمد بن علی، تحقیق سیّد مهدی لاجوردی، تهران، نشر جهان، ۱۳۷۸ق.

۲۰. عیون الحکم و المواعظ، لیثی واسطی علی بن محمد، تحقیق حسین حسینی بیرجندی، قم، دار الحدیث، ۱۳۷۶ش.
۲۱. الغیبة، شیخ طوسی محمد بن الحسن، تحقیق عباد الله تهرانی و علی احمد ناصح، قم، دار المعارف الاسلامیه، ۱۴۱۱ق.
۲۲. الفروق فی اللغة، حسن بن عبد الله العسکری، بیروت، دار الآفاق الجدیدة، ۱۴۰۰ق.
۲۳. فضائل الاشهر الثلاثة، شیخ صدوق محمد بن علی، تحقیق غلامرضا عرفانیان یزدی، قم، داوری، ۱۳۹۶ق.
۲۴. فلاح السائل و نجاح المسائل، ابن طاووس علی بن موسی، قم، بوستان کتاب، ۱۴۰۶ق.
۲۵. قاموس قرآن، علی اکبر قرشی بنابی، تهران، دار الکتب الاسلامیه، ۱۴۱۲ق.
۲۶. قرب الاسناد، عبد الله بن جعفر حمیری، قم، مؤسسه آل البيت علیه السلام، ۱۴۱۳ق.
۲۷. الکافی، کلینی محمد بن یعقوب، تحقیق علی اکبر غفاری و محمد آخوندی، تهران، دار الکتب الاسلامیه، ۱۴۰۷ق.
۲۸. کامل الزیارات، ابن قولویه جعفر بن محمد، تحقیق عبد الحسین امینی، نجف، دار المرتضویه، ۱۳۵۶ش.
۲۹. کشف الغمّة فی معرفة الاثمة، علی بن عیسی الاربلی، تحقیق سید هاشم رسولی محلاتی، تبریز، بنی هاشمی، ۱۳۸۱ق.
۳۰. لسان العرب، ابن منظور محمد بن مکرم، تحقیق جمال الدین میردامادی، بیروت، دار الفکر، ۱۴۱۴ق.
۳۱. المزار الکبیر، ابن مشهدی محمد بن جعفر، تحقیق جواد قیومی اصفهانی، قم، جامعه مدرسین، ۱۴۱۹ق.
۳۲. مصباح المتہجد و سلاح المتعبّد. شیخ طوسی محمد بن الحسن، بیروت، مؤسسه فقه الشیعة، ۱۴۱۱ق.
۳۳. المصباح، کفعمی ابراهیم بن علی عاملی، قم، دار الرضی، ۱۴۰۵ق.
۳۴. معجم مقاییس اللغة، ابن فارس احمد، تحقیق محمد عبد السلام هارون، قم، بوستان کتاب، ۱۴۰۴ق.
۳۵. مفردات الفاظ القرآن، راغب اصفهانی حسین بن محمد، تحقیق صفوان عدنان داوودی، بیروت و دمشق، دار القلم، ۱۴۱۲ق.
۳۶. المقنعة، شیخ مفید محمد بن محمد، قم، کنگره هزاره شیخ مفید، ۱۴۱۳ق.
۳۷. مکارم الاخلاق، حسن بن فضل طبرسی، قم، دار الشریف الرضی، ۱۴۱۲ق.

۳۸. من لا يحضره الفقيه، شيخ صدوق محمد بن علي، تحقيق علي اكبر غفاري، قم، جامعه مدرسين، ۱۴۱۳ق.
۳۹. موسوعة الادعية، جواد قیومی اصفهانی، مشهد، مجمع البحوث الاسلاميه، ۱۳۹۱ش.
۴۰. مهج الدعوات و منهج العبادات، ابن طاووس علی بن موسی، تحقيق ابوطالب کرمانی و محمد حسن محرز، قم، دار الذخائر، ۱۴۱۱ق.
۴۱. النوادر، راوندی فضل الله بن علی، تحقيق احمد صادقی اردستانی، قم، دار الكتاب.
۴۲. نهج البلاغة. شريف رضى محمد بن حسين، تحقيق صبحی صالح، قم، هجرت، ۱۴۱۴ق.
۴۳. وسائل الشيعة الى تحصيل مسائل الشريعة، شيخ حرّ عاملی محمد بن حسن، تحقيق ابوالحسن شعرانی، بيروت، دار احياء التراث العربی، ۱۴۱۲ق.
۴۴. وقعة صفين، نصر بن مزاحم، تحقيق عبد السلام محمد هارون، قم، کتابخانه آيت الله مرعشی، ۱۴۰۴ق.
۴۵. مقاله بررسی معناساختی کاربرد مفهوم رزق در قرآن کریم، اصغر هادوی و محمد علی خوانین زاده و روشن دهقانی، دوفصلنامه علمی پژوهشی پژوهش‌های زبانشناختی قرآن، سال ششم، شماره دوم، پاییز و زمستان ۱۳۹۶ش.
۴۶. مقاله رزق و روزی در قرآن و روایات، احمد جدیدی، فصلنامه آفاق دین، سال دوم، شماره ۵، تابستان ۱۳۹۰ش.
۴۷. جزوه شرح حدیث جلسه سی و پنجم (خواستن یقین و عافیت از خدا)، سید علی خامنه‌ای، ۱۳۷۸ش.